

Jacek Knopek

Politechnika Koszalińska

Wydział Humanistyczny

ORCID: 0000-0002-9878-5808

Uwarunkowania historyczne kształtujące determinanty polsko-arabskich stosunków kulturalnych

Słowa kluczowe

stosunki kulturalne, determinanty, Polska, kraje arabskie

Streszczenie

W artykule wskazuje się na historyczne uwarunkowania, które wpłynęły na organizację polsko-arabskich stosunków kulturalnych. Kontakty takie, nawiązywane między ziemiami polskimi a światem arabskim do czasu ustanowienia współczesnych podmiotów państwowych, opierały się na spontaniczności i żywiołowości, wynikających głównie z inicjatyw podejmowanych przez poszczególne osoby bądź niewielkie społeczności. Dotyczyły one migracji dokonywanych przez kupców, pielgrzymów, misjonarzy, podróżników i żołnierzy, a niekiedy także przez osoby, które brano w niewolę czy też emigrantów poszukujących pracy. Poza tym wynikały one z konfliktów zbrojnych i wojen polsko-tureckich, albowiem w szeregach wojsk tureckich znajdowali się wojownicy arabscy, podlegający władzy sułtana. Owocem tego typu kontaktów były wytwory kultury arabskiej, które docierały na dwór królewski oraz do pałaców magnaterii czy dworów szlacheckich. Tym samym odpowiednie przekazy o świecie arabskim trafiały też do polskiej literatury, muzyki, malarstwa czy rzeźby.

Po powstaniu państw arabskich w dobie dekolonizacji historyczne doświadczenia zaowocowały m.in. parafowaniem stosownych umów, które doprowadziły do zinstytucjonalizowania polsko-arabskich relacji kulturalnych. Spotkania międzypaństwowe, współpraca na arenie międzynarodowej oraz wzajemne wizyty umożliwiły rozwój wieloaspektowej współpracy kulturalnej. Zaowocowała ona wyjazdami akademickimi, wymianą dziennikarzy, wykopaliskami archeologicznymi, kształceniem

młodzieży arabskiej w Polsce, organizowaniem w krajach arabskich dni kultury polskiej oraz dni kultury arabskiej w Polsce. Dopelnieniem tej formy współpracy były relacje pozainstytucjonalne, które propagowane były przez migrantów, małżeństwa polsko-arabskie, stypendystów, dziennikarzy czy przedstawicieli środowisk kulturalnych.

Kultura jest dla poszczególnych społeczeństw takim zjawiskiem politycznym, które dostrzec można i wyróżniać niejako instynktownie, nie potrzebując do jej interpretacji odpowiednich wzorców czy schematów. Ten specyficzny i nieodłączny zarazem element rozwiniętego życia społecznego, powodował, że definiowanie tego pojęcia stało się zadaniem niezwykle trudnym, ujmowanym wielowątkowo i wielopłaszczyznowo. Przez lata, poza próbami obiektywnego spojrzenia na tę sferę poznawczą, dało się wyraźnie zauważyć czynnik subiektywny w wyrażaniu poglądów na ten temat. Wychodząc z założeń przedstawionych przez Antoninę Kłoskowską¹, że to właśnie człowiek tworzy i propaguje różne wektory kultury, dojść można w sferze jej pojmowania do zgoła odmiennych wniosków. I tak też prezentowany był ten paradygmat w literaturze przedmiotu². Jedną z bardziej przekonujących definicji kultury zaprezentował Andrzej Szahaj, który widział ją jako „rzeczywistość myślową złożoną z przekonań powszechnie respektowanych w jakiejś grupie społecznej”³. Kultura stała się więc nieodłącznym atrybutem nie tylko danej zbiorowości, ale i każdego narodu, który chciałby zaznaczyć swą obecność w środowisku międzynarodowym. To dzięki niej mógł rozwijać swe atrybuty państwowe, kształtować postawy i wartości czy też zaznaczać z nimi inne społeczeństwa⁴. Niekiedy rolę tę uwypuklały obrazy i symbole, innym razem z kolei stereotyp bądź mit kulturowy, a także relacje historyczne, które urastały do rangi stosunków kulturalnych.

---

¹ A. Kłoskowska, *Kultura*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. A. Kłoskowska, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, t. 1, s. 17.

² W literaturze przedmiotu definicje odnoszące się do pojmowania kultury są przyjmowane w zależności od dziedziny i dyscypliny badań. Wyróżnić więc należy definicje filozoficzne, etnograficzne, socjologiczne, historyczne czy politologiczne.

³ A. Szahaj, *Zniewalająca moc kultury. Artykuły i szkice z filozofii kultury, poznania i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 8.

⁴ W materii tej wypowiada się m.in. F. Znaniecki, *Współczesne narody*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990, s. 40.

Część badaczy stoi na stanowisku, że międzynarodowe stosunki kulturalne rozpatrywać należy dwupłaszczyznowo⁵. W pierwszym aspekcie należy rozumieć je jako rzeczywiste relacje dokonujące się między suwerennymi państwami. Mają one zatem charakter *stricte* zinstytucjonalizowany, często normatywny, określony wcześniej ustalonymi płaszczyznami i formami oddziaływań. Sugerują one nadto, że do tej formy relacji potrzebne jest przekroczenie granic państwowych, a one same przybierają bardziej charakter narodo-państwowy. Tak sformalizowane relacje mogą dokonywać się zarówno w postaci teoretycznej, jak umowy międzypaństwowe, wyznaczanie ram statutowych w działalności instytucji czy stowarzyszeń oraz poprzez uczestnictwo w określonych ważnych przedsięwzięciach kulturalnych kontrahenta. Drugi aspekt ich działalności odnosi się do szeroko pojmowanych zagadnień stosunków społecznych, w których międzynarodowość uzyskuje postać kontaktów międzykulturowych. Relacje mogą zatem mieć charakter międzygrupowy, czyli dokonywany między grupami etnicznymi czy kulturowymi. Ponadto mogą one przybierać szeroko pojęte formy spontaniczne, realizowane między członkami poszczególnych państw czy grup, niekiedy oficjalni przedstawiciele państwowi potrafią nawiązywać określone kontakty spontaniczne, które wpływają na ustalony charakter relacji. W takim przypadku kulturę w ujęciu międzynarodowym „należy postrzegać jako wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania. Wzory sposobów myślenia, reagowania i odczuwania. Wzory mogą być zarówno idealne, jak i realne”⁶ – za taką kategorią opowiedziała się Barbara Szacka.

Nakreślony powyżej paradygmat dostrzeżony został w trakcie realizacji niniejszego tematu, obrazującego rodzaje i charakter relacji kulturalnych kształtowanych między ziemiami polskimi a krajami arabskimi. Przedmiotem analizy stały się determinanty – w postaci uwarunkowań historycznych, bezpośrednio oddziałujących na oblicze kontaktów tego rodzaju. W ujęciu strukturalnym – jak wynika to z samego tytułu opracowania – pierwotnym podmiotem oddziaływań jest strona polska, a wtórnym terytoria i regiony arabskie. W zagadnieniu tym dostrzeżono zarówno próby instytucjonalnych form podejmowanych relacji, jak też i kontakty nawiązywane żywiołowo. Historyczne doświadczenia wyniesione z okresu,

---

⁵ R. Zenderowski, K. Cebul, M. Krycki, *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 149.

⁶ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 78.

kiedy państwa arabskie nie istniały w obecnym znaczeniu i dzisiejszych granicach miały pewien, ale za to zasadniczy wkład w realizację między-państwowych celów politycznych, do jakich dochodziło po ukształtowaniu się tzw. świata arabskiego w okresie dekolonizacji.

Uwarunkowania są tym rodzajem stosunków społecznych, które wynikają z określonych okoliczności bądź charakteryzują się postępowaniem zgodnym z oczekiwaniami wybranych podmiotów, instytucji, grup czy konkretnych postaci⁷. Chcąc określić charakter polsko-arabskich stosunków kulturalnych, należy szczególną uwagę zwrócić na historyczne podłoże relacji łączących Polskę i Polaków ze światem arabskim. Ich analiza dostarczy konkretnych informacji potrzebnych do lepszego zrozumienia, dlaczego w niektórych regionach kontakty te kształtowały się i nadal rozwijają w szybszym tempie, a w innych wykazywały one stagnację i brak zainteresowania. Wpływ na taki stan rzeczy miały złożone dzieje państwa i narodu polskiego, jak również krajów należących do arabskiego kręgu cywilizacyjnego, które rzutowały na takie a nie inne oblicze relacji dwustronnych. Scharakteryzowanie obu tych czynników – uwzględniające przede wszystkim czynnik historyczny – pozwoli lepiej zrozumieć analizowany problem.

Co prawda cywilizacja arabska sięga swoimi korzeniami kilkanaście wieków w przeszłość, a państwo polskie posiada ponadtysiącletnią tradycję, to jednakże przez kolejne wieki trudno doszukiwać się w przestrzeni dziejowej takich relacji między nimi, które określić można byłoby rzeczywistymi stosunkami kulturalnymi. W pierwszym okresie tworzenia państwa polskiego powstały jedynie relacje arabskich i żydowskich podróżników, którzy docierali do Europy Środkowej z Półwyspu Iberyjskiego⁸. Przekazy te miały jednak bardziej wywiadowczy aniżeli kulturalny charakter. Podobnie od epoki średniowiecza do basenu Morza Śródziemnego podążali rycerze, pielgrzymi, misjonarze i podróżnicy, którzy z czasem zaczęli spisywać relacje z odbywanych wypraw⁹. W latach Polski szlacheckiej istniały także próby nawiązania bliższych kontaktów ze światem arabskim, z którymi można było nie tylko pro-

---

⁷ Uwarunkować, [w:] *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak et al., wyd. 7, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, t. 3, s. 636.

⁸ Jak chociażby: *Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie Al-Bekriego*, ed. T. Kowalski, „Monumenta Poloniae Historica” 1946, t. 1, s. 50.

⁹ J. Knopek, *Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001, s. 31–40.

wadzić otwartą wymianę handlową, ale przede wszystkim można byłoby się sprzymierzyć przeciwko rosnącym wpływom tureckim w Europie Środkowej. Z okresu tego datują się niewielkie ilości zabytków kultury arabskiej, które dotarły na ziemie polskie i zasiliły rezydencje magnackie oraz nieliczne wówczas biblioteki¹⁰. Rozbiory Rzeczypospolitej z końca XVIII wieku oraz podporządkowanie ziem arabskich Turkom osmańskim zadecydowały o ograniczonych kontaktach między poszczególnymi podmiotami. XIX-wieczne powstania narodowe, organizowane przeciwko zaborcom, spowodowały uchodźstwo polityczne, które zasiliło kilka europejskich państw, w tym Francję i Turcję. Za ich też pośrednictwem Polacy mogli lepiej poznać ziemie arabskie, ponieważ Francuzi zaczęli aktywizować się politycznie w Afryce Północno-Zachodniej i następnie na Bliskim Wschodzie, natomiast od XVI wieku silną pozycję polityczną w świecie arabskim zachowali Turcy¹¹. Przez kolejne stulecia praktycznie nieobecni byli Arabowie na terenach Europy Środkowej, stąd też relacje kulturalne mogły być kształtowane jedynie za pośrednictwem obecności Polaków w świecie arabskim¹². Ze względu na brak podmiotowości państwowej, do początku XX wieku relacje takie przybierały postać spontaniczną, nie istniały bowiem instytucjonalne płaszczyzny polsko-arabskich stosunków kulturalnych.

Nieco inna sytuacja ukształtowała się po 1918 roku, kiedy na mapach politycznych świata znalazło się odrodzone państwo polskie. Niemniej jednak podobne kryteria nie dotknęły ziem arabskich, które pozostawały w sferze kolonializmu europejskiego. W okresie międzywojennym ograniczoną suwerenność posiadał Egipt i niektóre terytoria zlokalizowane na Półwyspie Arabskim¹³. Stąd też o pewnych relacjach kulturalnych z tego okresu mówić można w odniesieniu ziem położonym nad Nilem¹⁴. Okres międzywojenny wyróżniał się jednak innymi kryteriami rozpatrywanymi na płaszczyźnie stosunków dyplomatycznych¹⁵. W politycznym

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ J. Knopek, *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach arabskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 2, s. 185–205.

¹² Ibidem.

¹³ Zob. A. Bartnicki, *Egipt i Sudan w polityce Wielkiej Brytanii 1882–1936*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976.

¹⁴ Zob. M.B. Lepecki, *Podróż do Egiptu. Wrażenia z podróży odbytej w roku 1932 z marszałkiem Piłsudskim*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa [b.r.].

¹⁵ A.G. Benis, *Une Mission militaire polonaise en Egypte*, Nakładem autora, Caire 1938, t. 1–2.

odniesieniu stosunek Europy do terytoriów pozaeuropejskich charakteryzował się bardziej uzależnieniem i podporządkowaniem, aniżeli równouprawnieniem i współpracą. Zaczęto wówczas dopiero zastanawiać się nad stosowaniem takich metod, technik i narzędzi, które mogłyby w przyszłości przynieść zbliżenie w relacjach kulturalnych między państwami. W rzeczywistości polsko-arabskich związków kulturalnych przeważały zatem ponownie relacje spontaniczne nad instytucjonalnymi¹⁶.

Lata II wojny światowej spowodowały nie tylko tragiczne w skutkach wydarzenia związane ze zniszczeniami infrastruktury europejskiej oraz depopulacją całych grup etnicznych i narodowych, ale także unaocznily, czym są dla ludzkości i postępu gospodarczego surowce naturalne. Spowodowało to zmianę postrzegania świata arabskiego przez Europejczyków, a polityczno-militarne konsekwencje wojny wywarły wpływ na chęć przyciągnięcia społeczności arabskich do swojej strefy oddziaływania¹⁷. Liberalizacja polityki względem ziem arabskich zaowocowała powstaniem tam półsuwerennych i autonomicznych podmiotów o statusie międzynarodowym, z którymi należało się liczyć. Jeszcze trudniejsze okazały się losy polityczne Polski, od której rozpoczął się we wrześniu 1939 roku ten międzynarodowy konflikt. Zagarnięcie ziem polskich przez dwa sąsiadujące z nią totalitarne mocarstwa – hitlerowskie Niemcy i stalinowski Związek Radziecki, zaowocowało nie tylko martyrologią narodu, ale i wywołało exodus dziesiątków i setek tysięcy obywateli państwa poza jego granice. Jedne grupy uciekały w stronę Francji i następnie Wielkiej Brytanii, gdzie tworzone ośrodki życia społeczno-politycznego rządu polskiego na emigracji¹⁸. Inne stały się obiektem deportacji w głąb ZSRR. Ucieczki ludności polskiej, prowadzone na niespotykaną dotąd skalę, spowodowały powstanie większych skupisk polskich w świecie arabskim, co nie miało dotąd miejsca w przeszłości. Ludności tej towarzyszyła opieka ze strony polskich władz emigracyjnych, które doprowadziły do utworzenia różnego typu instytucji na terytoriach arabskich¹⁹. Wraz z sukcesami odnoszonymi przez Armię Czerwoną na frontach II wojny światowej, na zapleczu ziem radzieckich zaczęto tworzyć struktury rządu

---

¹⁶ J. Knopek, *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach...*, op. cit., s. 185–205.

¹⁷ A. Kapiszewski, *Stosunki polsko-saudyjskie w okresie międzywojennym*, „Przegląd Orientalistyczny” 2001, nr 1–2, s. 45–52.

¹⁸ J. Pietrzak, *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej: ośrodki – instytucje – organizacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

¹⁹ E. i J. Wróbel, *Rozproszeni po świecie. Obozy i osiedla uchodźców polskich ze Związku Sowieckiego 1942–1950*, Nakładem autorów, Chicago 1992.

ludowego, który służyć miał polityce nowego supermocarstwa. Po przejściu władzy przez komunistów na ziemiach polskich podjęli oni konfrontację na arenie międzynarodowej z rządem londyńskim, który stopniowo tracił swoje wpływy. Owocem tej rywalizacji był m.in. stosunek do świata arabskiego, który zaczął wyłaniać się z okresu kolonializmu jako samodzielna struktura w stosunkach międzynarodowych. Kryteria te miały swoją implikację także w zakresie polsko-arabskich stosunków kulturalnych²⁰.

Polska polityka zagraniczna po II wojnie światowej zaczęła z czasem wyróżniać w zakresie stosunków międzynarodowych trzy jej struktury – kraje socjalistyczne, kraje kapitalistyczne i kraje rozwijające się. Wśród nich tzw. świat arabski zaliczany był do trzeciej kategorii, związanej z okresem dekolonizacji oraz obszarem pozostającym poza dwubiegunowym podziałem świata. Tak ukształtowane struktury politycznego oddziaływania miały związek z koncepcjami ideologicznego podziału globu na blok zachodni, skupiony wokół Stanów Zjednoczonych oraz blok wschodni, któremu przewodził Związek Radziecki. Sytuacja taka znalazła silne konotacje w odniesieniu do państw arabskich, skupionych zasadniczo w czterech regionach świata – Afryce Północno-Zachodniej, Afryce Północno-Wschodniej, Bliskim Wschodzie i Półwyspie Arabskim. Idąc za wskazówkami Moskwy, polska polityka zagraniczna zaczęła popierać w relacjach ze stroną arabską państwa o orientacji socjalistycznej oraz tzw. postępowe kraje arabskie, czyli takie, które nie opowiadały się jednoznacznie za Stanami Zjednoczonymi i ich sojusznikami oraz próbowały zachować neutralność w uwidaczniającej się konfrontacji międzyblokowej²¹.

Odzwierciedleniem tej polityki stały się ożywione relacje łączące stronę polską z Egiptem, szczególnie po obaleniu tam monarchii i przejściu władzy w 1954 roku przez siły skupione wokół prezydenta Gamala Abdel Nasera. Poparcie wyrażone przez ZSRR i inne kraje socjalistyczne w 1956 roku Egiptowi podczas nacjonalizacji Kanału Sueskiego zadecydowało ostatecznie o rozbiciu państw arabskich na zwolenników świata zachodniego i wschodniego²². W następstwie rozwijającej się w szybkim

---

²⁰ J. Zając i R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 194 i nn.

²¹ E.J. Pałyga, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1984 (kierunki – treści – mechanizmy)*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986.

²² J. Knopek, *Migracje Polaków do Afryki Północnej...*, op. cit., s. 223–224.

tempie sytuacji politycznej w świecie arabskim, polska polityka zagraniczna poparła Jemen Południowy, po objęciu rządów przez lewicowy Front Narodowy, dalej Syrię i Irak, kiedy doszli tam do głosu zwolennicy Partii Socjalistycznego Odrodzenia Arabskiego (Partii Baas), a także lewicującą Algierię i budującą tzw. alternatywną linię polityczną Libię, rządzoną przez Muammara Kadafiego. Stosunkowo dobre relacje łączyły Warszawę z innymi krajami Maghrebu – Marokiem i Tunezją, które to podmioty strona polska uznała już w 1956 roku, a także z Libanem, który najpóźniej spośród państw regionu cofnął uznanie dla emigracyjnego rządu londyńskiego i jednocześnie nawiązał stosunki dyplomatyczne z Polską Ludową. Podmioty te opowiadały się wraz z państwami socjalistycznymi na arenie międzynarodowej za pełną likwidacją kolonializmu w świecie, równoprawnym traktowaniem stron w strukturze świata, a także nie występowały aktywnie przeciwko polityce bloku wschodniego²³.

Najtrudniejsze relacje łączyły Polskę z państwami położonymi na Półwyspie Arabskim, które sukcesywnie wchodziły po II wojnie światowej w orbitę wpływów amerykańskich, co wiązało się z parafowaniem różnego typu umów międzynarodowych, w tym o statusie polityczno-wojskowym. Jednocześnie postępowała niechęć monarchii saudyjskiej wobec polityki prowadzonej przez Moskwę i inne stolice środkowoeuropejskie. Poza Kuwejtem, z którym polskie MSZ nawiązało stosunki polityczne w 1963 roku, państwa Zatoki Perskiej nie chciały akredytować swoich przedstawicieli dyplomatycznych w Warszawie. Sytuację tę zmieniły wydarzenia związane z Jesienią Narodów 1989 roku oraz transformacją systemową Europy Środkowo-Wschodniej. Zjednoczone Emiraty Arabskie uczyniły tak już w 1989 roku, a Bahrajn w 1991, natomiast Arabia Saudyjska dopiero po zakończeniu pierwszej wojny w Zatoce Perskiej²⁴.

Uwarunkowania historyczne miały istotny wpływ na kształtowanie się polskiej polityki zagranicznej względem świata arabskiego oraz różnych aspektów w relacjach kulturalnych, co dostrzec można poprzez nawiązywanie stosunków politycznych między stronami oraz uruchamianie placówek dyplomatycznych. Specyfikę tę prezentuje zestawienie.

---

²³ W. Spirewski, *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. J. Knopek i R. Willa, Difin, Warszawa 2016, s. 262 i nn.; J. Knopek, *25 lat polityki zagranicznej III RP wobec Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *ibidem*, s. 292 i nn.

²⁴ Kwestie te referuje: A. Bakalarz, *Polaków odkrywanie Arabii Saudyjskiej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.

Tabela 1. Nawiązywanie polsko-arabskich stosunków dyplomatycznych, w układzie alfabetycznym

Państwo arabskie	Data uznania państwa przez dyplomację polską	Data nawiązania stosunków dyplomatycznych	Status stosunków dyplomatycznych
Algieria	20 V 1962	20 V 1962	Na szczeblu ambasad
Arabia Saudyjska	1929	11 III 1930	–
		3 V 1995	Na szczeblu ambasad
Bahrajn		22 IV 1991	Na szczeblu ambasad
Egipt		1927	Na szczeblu poselstw
		28 XII 1945	Na szczeblu poselstw Od 16 III 1956 na szczeblu ambasad
Irak		1932	Na szczeblu poselstw
		16 IV 1946	Na szczeblu poselstw
		15 VII 1958	Na szczeblu ambasad
Jemen (także Jemen Pd. i Jemen Pn.)		21 XII 1957	Na szczeblu poselstw
		14 II 1963	Na szczeblu ambasad
		2 XII 1967 Jemen Pd.	Na szczeblu ambasad Bez przedstawicielstwa
		22 X 1990	Na szczeblu ambasad
Jordania	XII 1956	20 II 1964	Na szczeblu ambasad
Katar	1971	16 X 1989	Na szczeblu ambasad
Kuwejt		17 V 1963	Na szczeblu ambasad
Liban		1 VIII 1944	Na szczeblu poselstw
		20 X 1956	Na szczeblu poselstw
Libia		2 XII 1963	Na szczeblu ambasad
Maroko	2 VII 1956	2 VII 1959	Na szczeblu ambasad
Mauretania		3 XII 1965	Na szczeblu ambasad
Oman		24 I 1990	Na szczeblu ambasad
Palestyna		VII 1982	Na szczeblu ambasad
Sudan	6 I 1956	25 VII 1956	Na szczeblu ambasad
Syria		18 IX 1945	Na szczeblu ambasad
Tunezja	2 VII 1956	15 XI 1959	Na szczeblu ambasad
ZEA		4 IX 1989	Na szczeblu ambasad

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów zdeponowanych w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie oraz publikacji E.J. Pałygi, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1984 (kierunki – treści – mechanizmy)*, Warszawa 1986, s. 335–336; *Stosunki dyplomatyczne Polski 1944–1979 r. Informator*, oprac. J. Patryas et al., Warszawa 1982, t. 5, *Afryka i Bliski Wschód. Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, t. 4, *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, Warszawa 2010.

Tabela 1 wyraźnie pokazuje, iż strona polska nawiązywała stosunki polityczne ze światem arabskim w trzech zasadniczych okresach historycznych – latach międzywojennych i powiązanych z nimi latach II wojny światowej (II RP i rząd emigracyjny), po II wojnie światowej (działania PRL) oraz po 1989 roku (III RP). W odniesieniu do kształtowania się polsko-arabskich stosunków kulturalnych dostrzec można polityczne i ideologiczne priorytety uwidaczniające się w polskiej polityce zagranicznej. Zainteresowania te kierowały się początkowo w stronę Egiptu i Bliskiego Wschodu (okres międzywojenny i wojenny), następnie do lewicujących systemów arabskich (czas powojenny) aż do pełnego upodmiotowienia krajów arabskich w strukturze międzynarodowej (lata po 1989 r.). W takim też zakresie przebiegały działania związane z historyczną adaptacją polsko-arabskich stosunków kulturalnych, które odbicie znalazły po zmianach systemowych, jakie zaszły w bloku wschodnim po rozpadzie Związku Radzieckiego.

Kulturalne kontakty nawiązywane między ziemią polską a światem arabskim, do czasu ustanowienia współczesnych podmiotów państwowych, opierały się na spontaniczności i żywiołowości, wynikających głównie z inicjatyw podejmowanych przez poszczególne osoby bądź niewielkie społeczności. Dotyczyły one migracji dokonywanych przez kupców, pielgrzymów, misjonarzy, podróżników i żołnierzy, a niekiedy także przez osoby, które brano w niewolę czy też emigrantów poszukujących pracy. Poza tym wynikały one z konfliktów zbrojnych i wojen polsko-tureckich, albowiem w szeregach wojsk tureckich znajdowali się wojownicy arabscy, podlegający władzy sułtana. Owocem tego typu kontaktów były wytwory kultury arabskiej, które trafiały na dwór królewski w Warszawie oraz do pałaców magnackich czy dworów szlacheckich. Tym samym odpowiednie przekazy o świecie arabskim docierały też do polskiej literatury, muzyki, malarstwa czy rzeźby.

Po powstaniu państw arabskich w dobie dekolonizacji historyczne doświadczenia zaowocowały m.in. parafowaniem stosownych umów, które doprowadziły do zinstytucjonalizowania polsko-arabskich relacji kulturalnych. Spotkania międzypaństwowe, współpraca na arenie międzynarodowej oraz wzajemne wizyty umożliwiły rozwój wieloaspektowej współpracy kulturalnej. Zaowocowała ona wyjazdami akademickimi, wymianą dziennikarzy, wykopaliskami archeologicznymi, kształceniem młodzieży arabskiej w Polsce czy organizowaniem tam dni kultury polskiej oraz dni kultury arabskiej w Polsce. Dopelnieniem tej formy współpracy były relacje pozainstytucjonalne, które propagowane były przez migrantów,

małżeństwa polsko-arabskie, stypendystów, dziennikarzy czy przedstawicieli środowisk kulturalnych. Po 1989 roku nastąpiła w polskiej polityce zagranicznej unifikacja podmiotów ze świata arabskiego, co zaowocowało nawiązaniem stosunków dyplomatycznych z tymi krajami, które dotychczas tego odmawiały. Tym samym zinstytucjonalizowano relacje kulturalne ze wszystkimi państwami arabskimi. W dużej mierze opierały się one na inicjatywach i formach, które wypracowano do końca lat 80. XX wieku, jednakże z pominięciem nurtów ideologicznych.

Jacek Knopek

Bibliografia

Bakalarz Agnieszka, *Polaków odkrywanie Arabii Saudyjskiej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.

Bartnicki Andrzej, *Egipt i Sudan w polityce Wielkiej Brytanii 1882–1936*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976.

Benis Adam George, *Une Mission militaire polonaise en Egypte*, Nakładem autora, t. 1–2, Caire 1938.

Draus Jan, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993.

Draus Jan, Terlecki Ryszard, *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939–1945*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków 1984.

Hourani Albert, *Historia Arabów*, tłum. Janusz Danecki, wyd. 2, Wydawnictwo MARABUT, Gdańsk 2002.

Jeżewska Zofia, *Na krańcach czasu. Dziennik podróży po Egipcie i Sudanie*, Czytelnik, Warszawa 1972.

Jeżewska Zofia, *Ze Sfinksem w cztery oczy*, Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1958.

Kapiszewski Andrzej, *Stosunki polsko-saudyjskie w okresie międzywojennym*, „Przegląd Orientalistyczny” 2001, nr 1–2.

Kłoskowska Antonina, *Kultura*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. Antonina Kłoskowska, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, t. 1.

Knopek Jacek, *25 lat polityki zagranicznej III RP wobec Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. Jacek Knopek i Rafał Willa, Difin, Warszawa 2016.

Knopek Jacek, *Migracje Polaków do Afryki Północnej*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.

Knopek Jacek, *Obecność emigrantów polskich w krajach i kulturach arabskich*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2019, nr 2.

Koran, tłum. Józef Bielawski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

Kościółkowski Stanisław, *Polacy a Liban i Syria w toku dziejowym*, [b. wyd.], Bejrut 1949.

L'Égypte pour la Pologne en 1915, Imprimerie de la Société Orientale de Publicité, Caire 1916.

Lepecki Mieczysław Bohdan, *Podróż do Egiptu. Wrażenia z podróży odbytej w roku 1932 z marszałkiem Piłsudskim*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa [b.r.].

Pałyga Edward Józef, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944–1984 (kierunki – treści – mechanizmy)*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986.

Pietrzak Jacek, *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki, instytucje, organizacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie Al-Bekriego, ed. Tadeusz Kowalski, „Monumenta Poloniae Historica” 1946, t. 1.

Spirewski Wojciech, *Polska polityka zagraniczna wobec państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, [w:] *Polska polityka zagraniczna 1989–2014*, red. Jacek Knopek i Rafał Willa, Difin, Warszawa 2016.

Stosunki dyplomatyczne Polski 1944–1979 r. Informator, t. 5, *Afryka i Bliski Wschód*, oprac. Jan Patryas et al., Wydawnictwa Akcydensowe, Warszawa 1982.

Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator, t. 4, *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. Krzysztof Szczepanik, Anna Herman-Łukasik i Barbara Janicka, Wydawnictwo ASKON, Warszawa 2010.

Stosunki Polski z Afryką 1945–1970. Chronologia ważniejszych wydarzeń politycznych, gospodarczych i kulturalnych, oprac. Tadeusz Łętocha et al., Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1972.

Szacka Barbara, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.

Szahaj Andrzej, *Zniewalająca moc kultury. Artykuły i szkice z filozofii kultury, poznania i polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004.

Uwarunkować, [w:] *Słownik języka polskiego*, wyd. 7, red. Mieczysław Szymczak et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, t. 3.

Wróbel Elżbieta i Janusz, *Rozproszeni po świecie. Obozy i osiedla uchodźców polskich ze Związku Sowieckiego 1942–1950*, Nakładem autorów, Chicago 1992.

Zając Justyna, Zięba Ryszard, *Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

Zenderowski Radosław, Cebul Krzysztof, Krycki Mateusz, *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Znanięcki Florian, *Współczesne narody*, tłum. Zygmunt Dulczewski, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1990.

Historical Conditions Shaping the Determinants of Polish-Arab Cultural Relations

Keywords

cultural relations, determinants, Poland, Arab countries

Abstract

The article points out the historical conditions that influenced the organization of Polish-Arab cultural relations. Such contacts, established between the Polish lands and the Arab world until the establishment of modern states, had been based on spontaneity, resulting mainly from initiatives taken by individuals or small communities. These included migrations of merchants, pilgrims, missionaries, travellers and soldiers, and sometimes by people taken into slavery or emigrants looking for work. Apart from that, they resulted from armed conflicts and the Polish-Turkish wars, since the Turkish army included Arab warriors in charge of the Sultan. The fruits of such contacts included the products of Arab culture, which reached the royal court and palaces of the magnates or courts of the nobility. Thus, certain stories about the Arab world also found their way into Polish literature, music, painting or sculpture.

After the emergence of Arab states in the era of decolonization, the historical experience resulted, among other things, in the signing of relevant agreements that led to the institutionalization of Polish-Arab cultural relations. International meetings, cooperation and mutual visits have enabled the development of multifaceted cultural cooperation. It has resulted in academic trips, exchanges of journalists, archaeological excavations, education of Arab youth in Poland, organizing Polish culture days in Arab countries and Arab culture days in Poland. This form of cooperation was complemented by non-institutional relations, which were promoted by migrants, Polish-Arab couples, scholarship recipients, journalists or representatives of cultural circles.

Historische Bedingungen, die die polnisch-arabischen Kulturbeziehungen bestimmen

Schlüsselwörter

kulturelle Beziehungen, Determinanten, Polen, arabische Länder

Zusammenfassung

Der Artikel weist auf die historischen Bedingungen hin, die die Organisation der polnisch-arabischen Kulturbeziehungen beeinflusst haben. Diese Kontakte, die zwischen den polnischen Ländern und der arabischen Welt bis zur Gründung moderner staatlicher Gebilde geknüpft wurden, beruhten auf Spontaneität und Vitalität, die hauptsächlich auf Initiativen von Einzelpersonen oder kleinen Gemeinschaften zurückgingen. Dazu

gehörten Wanderungen von Kaufleuten, Pilgern, Missionaren, Reisenden und Soldaten, manchmal auch von Menschen, die in die Sklaverei verschleppt wurden, oder von Auswanderern auf der Suche nach Arbeit. Außerdem waren sie das Ergebnis von bewaffneten Konflikten und der polnisch-türkischen Kriege, da sich in den Reihen der türkischen Armee arabische Krieger befanden, die der Autorität des Sultans unterstanden. Die Früchte dieser Kontakte waren die Produkte der arabischen Kultur, die den königlichen Hof und die Paläste der Magnatentum oder die Höfe der Adligen erreichten. So fanden relevante Botschaften über die arabische Welt auch Eingang in die polnische Literatur, Musik, Malerei oder Bildhauerei.

Nach der Entstehung der arabischen Staaten in der Zeit der Entkolonialisierung führte die historische Erfahrung unter anderem zur Paraphierung entsprechender Abkommen, die zur Institutionalisierung der polnisch-arabischen Kulturbeziehungen führten. Zwischenstaatliche Treffen, internationale Zusammenarbeit und gegenseitige Besuche haben die Entwicklung einer vielseitigen kulturellen Zusammenarbeit ermöglicht. Sie hat zu akademischen Reisen, zum Austausch von Journalisten, zu archäologischen Ausgrabungen, zur Ausbildung arabischer Jugendlicher in Polen, zur Organisation polnischer Kulturtage in arabischen Ländern und arabischer Kulturtage in Polen geführt. Diese Form der Zusammenarbeit wurde durch nicht-institutionelle Beziehungen ergänzt, die von Migranten, polnisch-arabischen Paaren, Stipendiaten, Journalisten oder Kulturvertretern gefördert wurden.

Исторические факторы, формирующие детерминанты польско-арабских культурных отношений

Ключевые слова

культурные отношения, детерминанты, Польша, арабские страны

Резюме

Статья указывает на исторические факторы, которые повлияли на формирование польско-арабских культурных отношений. Связи, установившиеся между польскими землями и арабским миром вплоть до создания современных государственных образований, основывались на спонтанности и стихийности, возникая в основном благодаря действиям отдельных лиц или небольших общин. Они образовывались вследствие путешествий торговцев, паломников, миссионеров, путешественников и воинов, а иногда и людьми, угнанными в рабство, или эмигрантами, ищущими работу. Кроме того, эти связи образовывались в результате вооруженных конфликтов и польско-турецких войн, поскольку в рядах турецкой армии были арабские воины, подчинявшиеся султану. Плодами таких контактов были предметы арабской культуры, которые попадали на королевский двор и во дворцы магнатов или имения знати. Таким образом, определенные сведения об арабском мире также нашли свое отражение в польской литературе, музыке, живописи или скульптуре.

После образования арабских государств в эпоху деколонизации исторический опыт стал причиной заключения соответствующих соглашений, которые институционализировали польско-арабские культурные отношения. Межгосударственные встречи, международное сотрудничество и взаимные визиты позволили развить многогранное культурное сотрудничество. Результатом этой деятельности стали научные поездки, журналистский обмен, археологические раскопки, обучение арабской молодежи в Польше, организация дней польской культуры в арабских странах и дней арабской культуры в Польше. Данный вид сотрудничества дополнялась неофициальными формами отношений, которые поддерживались мигрантами, смешанными браками, стипендиатами, журналистами и деятелями культуры.